

Ulkoasiainministeriö
Ihmisoikeustuomioistuinin- ja sopimusasioiden yksikkö

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen Lanzaroten komitean pakolaiskriisiä koskevan kyselystä

Lastensuojelun Keskusliiton tehtävänä on lastensuojelun kehittäminen ja alalla toimivien järjestöjen, kuntien ja valtiovallan yhteistoiminnan edistäminen. Keskusliitolla on 94 jäsenjärjestöä ja 39 kunta- tai kuntayhtymäjäsentä. Keskusliitto tavoittelee yhteiskunnassa tilannetta, jossa lasten tarpeet on aidosti asetettu etusijalle päätöksenteossa ja että lapselle kuuluvat oikeudet toteutuvat täysimääräisinä.

Keskeisimpinä huomioina Lanzaroten komitean kyselyyn liittyen Lastensuojelun Keskusliitto nostaa esiin seuraavat seikat:

- Suomessa ei ole olemassa erityisjärjestelyjä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalasten tunnistamiseen. Hyväksikäyttökokemusten ilmitulo tapahtuu vastaanotto- ja turvapaikkajärjestelmän normaalin toiminnan yhteydessä.
- Seksuaalisen hyväksikäytön vuoksi annettavan hoidon ja tuen taso vaihtelee paikkakunnittain ja yksiköittäin. Valtakunnallista toimintamallia seksuaalisesti hyväksikäytettyjen turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalasten hoitamiseksi tulisi kehittää, jotta heidän mahdollisuutensa saada tarvitsemaansa tukea ja hoitoa olisi yhtäläinen riippumatta asuinpaikasta.
- Sosiaali- ja terveydenhuollolla pitäisi olla suurempi vastuu seksuaalisesti hyväksikäytettyjen turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalasten hoidosta ja tuesta. Tällä hetkellä hoito ja tuki jäävät käytännössä ulkomaalaishallinnon vastuulle, eivätkä turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalapsen saa riittävästi esimerkiksi lastensuojelun ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon tukea.
- Vastaanottokeskusten ja alaikäisyksiköiden henkilöstölle tulisi järjestää säännöllisiä koulutuksia seksuaalisen hyväksikäytön puheeksi ottamisesta ja tunnistamisesta. Tärkeää on myös huolehtia riittävän seksuaalikasvatuksen ja -neuvonnan järjestämisestä turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajanuorille. Tiedon lisääminen omista oikeuksista ja koskemattomuudesta on tärkeä tekijä uudelleen uhriutumisen ehkäisyssä.

Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten tunnistaminen ja hoito suomalaisessa turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmässä niin sanotun pakolaiskriisin yhteydessä

Kun Suomesta turvapaikkaa hakeneiden ihmisten määrä kasvoi niin sanotun pakolaiskriisin myötä rajusti vuonna 2015, jouduttiin pystyttämään lisää vastaanottopalveluita nopealla tahdilla. Tämä koski myös lapsia majoittavia yksiköitä ja niiden toiminta ja henkilöstö ovat edelleen hyvin eri tasoisia. Pitkäjänteisyys palvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa puuttuu, kun yksiköitä perustetaan ja suljetaan ripeällä tahdilla hyvin erilaisten toimijoiden toimesta (ks. esim. Lapsiasiavaltuutetun arviolausunto, 16.6.2016. <http://lapsiasia.fi/tata-mielta/aloitteet/2016-4/lapsiasiavaltuutetun-arvio-yksin-maahan-tulleiden-turvapaikka-hakevien-lasten-oikeuksien-ja-hyvinvoinnin-toteutumisesta-2/>).

Eurooppalaisessa vertailussa Suomessa on kuitenkin lasten kannalta hyvin järjestetty vastaanotto. Etenkin ilman huoltajaa tulleiden kohdalla on mahdollisuus havaita lapsen erityisiä tarpeita. Nämä lapset majoitetaan heitä varten tarkoitettuihin alaikäisyksiköihin, joissa he saavat laajemmat terveydenhuollon- ja sosiaalipalvelut kuin aikuiset vastaanottokeskuksessa. Alaikäisyksiköt vastaavat lapsen iänmukaisesta huolenpidosta, hoidosta, kasvatuksesta ja tuesta. Suomen vastaanottojärjestelmä sinänsä jo hyväksikäyttöä ehkäisevä, kun ilman huoltajaa tulleet lapset majoitetaan omiin yksiköihin. On kuitenkin tarjolla riittämättömästi tietoa siitä, mikä tilanne vastaanottokeskuksissa perheiden ja vanhempien kanssa Suomeen tulleiden lasten osalta.

Suomen turvapaikkajärjestelmässä ei ole olemassa erityistä järjestelmää seksuaalisen hyväksikäytön uhrien tunnistamiseksi. Ilman huoltajaa tulleille tehdään alaikäisyksiköissä sosiaalityöntekijän alkuhaastattelu. Sosiaalityöntekijä kirjaa tässä lapsen hoitoa ja huolenpitoa varten tarpeellista tietoa lapsesta ja hänen taustastaan. Lapselle selitetään edustajan, sosiaalityöntekijän ja ryhmäkodin henkilöstön tehtävät. Mahdolliset kokemukset seksuaalisesta hyväksikäytöstä saattavat tulla esiin sosiaalityöntekijän alkuhaastattelussa. Alkuhaastattelun lisäksi lapsen erityiset tarpeet tai traumatisoivat kokemukset voivat tulla esille päivittäisessä työssä tai terveydenhoitajan vastaanotolla. Monesti seksuaalisesta hyväksikäytöstä kertominen vaatii pitkän ajan kuluessa muodostuvaa luottamuksellista suhdetta lapsen ja aikuisen välille, eivätkä kokemukset välttämättä nouse esiin yksittäisessä lapsen kokemuksia kartoittavassa tapaamisessa.

Ilman huoltajaa tulleille lapsille määrätään Suomessa edustaja vastaanottolain (746/2011, 39 §) ja kotouttamislain (1386/2010, 56 §) nojalla. Edustajajärjestelmän heikkoudet tulivat esille 2015-2016 aikana turvapaikanhakijoiden määrän kasvettua äkillisesti. Edustajien määrääminen on viipynyt, edustajien osaaminen vaihtelee valtavasti, eikä heillä ole riittävästi tukea työhönsä. Pahimmassa tapauksessa sekä edustaja, lapsen majoittavan yksikön henkilöstö, että Maahanmuuttoviraston puhuttelija ja mahdollinen oikeusavustajakin ovat kaikki kokemattomia turvapaikka-asioissa. Näin lapset ovat keskenään eriarvoisessa asemassa, kun osaaminen vaihtelee suuresti. Edustajan riippumattomuus voidaan myös kyseenalaistaa, kun palkkion maksaa Maahanmuuttovirasto. Sama taho hallinnoi vastaanottopalveluja ja vastaa turvapaikkaprosessista. Kun lapsi saa oleskeluluvan, siirtyy puolestaan palkkion maksu ELY-keskuksille. Tämä hallinnon kaksijakoisuus vaikeuttaa edustajan työn ohjausta ja koordinoitua.

Seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksista kertominen voi olla erittäin vaikeaa ja se vaatii, että lapsella on kokemus luottamuksellisesta ympäristöstä. Luottamuksellisen suhteen luominen on pitkä prosessi. Alaikäisyksiköissä lapsilla ja nuorilla on omaohjaaja, mikä osaltaan voi edesauttaa luottamussuhteen syntymistä ja vaikeiden kokemusten kertomista. Lapsia kohtaava henkilöstö tarvitsee koulutusta kohtaamistaitoihin. Osaamista tarvitaan siihen, että luodaan nuorelle riittävän luottamuksellinen ja turvallinen ympäristö traumaattisista kokemuksista kertomiseen. Turvapaikkajärjestelmässä tarvitaan osaamista myös siihen, että työntekijällä on riittävät keinot nuoren kertomuksen kohtaamiseen. Lisäksi työntekijät tarvitsevat riittävän työnohjauksellisen tuen näiden tilanteiden käsittelyyn. Myös tulkeille tarvitaan koulutusta tilanteisiin, joissa asiakkaat kertovat traumaattisista kokemuksista.

Monesti lapset voivat hyväksikäytöstä kertoakseen ensin tarvita ymmärryksen siitä, että mitä heille on tapahtunut on väärin ja laitonta. Tämän takia kaikille maahanmuuttajanuorille tulee jo vastaanottojärjestelmän puitteissa kertoa heidän oikeuksistaan seksuaaliseen koskemattomuuteen. Seksuaalikasvatus on tärkeässä roolissa myös uudelleen uhriutumisen ehkäisemisessä. Paikoitellen alaikäisyksiköissä on tarjolla seksuaalikasvattajan ja -terapeutin osaamista ja nuorille tarjotaan säännöllistä seksuaalikasvatusta. Kuitenkin myös tässä asiassa tarvittaisiin valtakunnallista ohjeistusta ja järjestelmää, jotta lapset saisivat tasavertaisesti palveluita.

Koulutusta seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyen vastaanottokeskusten ja alaikäisyksiköiden henkilöstölle ovat tarjonneet yhteistyössä Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä ja Maahanmuuttoviraston turvapaikkayksikkö. Koulutukset ovat liittyneet laajempaan ihmiskaupan uhrien tunnistamisen ja tuen teemaan. Koulutukset eivät ole säännöllisiä. Henkilöstön vaihtuvuuden vuoksi tulisi olla säännöllisesti tarjolla koulutusta eri kaltoinkohtelun muodoista sekä niiden tunnistamisesta. Niin koulutuksessa kuin mahdollisessa valtakunnallisessa toimintaohjeessa tulee huomioida luottamuksellisen ilmapiirin luominen lapselle ja se, että kertominen vaatii aikaa. Seksuaalista hyväksikäyttöä ei ole mahdollista tunnistaa pelkästään esimerkiksi kaikkien lasten kohdalla toistettavalla kyselykaavakkeella.

Turvapaikanhakijoiden ja erityisesti alaikäisyksiköissä asuvien lasten mahdollisuudet saada universaaleja sosiaali- ja terveystalvueluita ovat puutteelliset. Asia koskee myös seksuaalisesti hyväksikäytettyjä turvapaikanhakijalapsia, jotka esimerkiksi alaikäisyksiköissä saattavat jäädä ilman tarvitsemaansa lastensuojelun ja terveydenhuollon tukea. Tämän voidaan katsoa mahdollisesti rikkovan Lanzaroten sopimuksen Artikla 2:n syrjimättömyysperiaatetta, sillä näiden lasten mahdollisuudet tukeen ovat huonommat verrattuna muihin Suomessa asuviin lapsiin. Huolen riittämättömistä lastensuojelupalveluista turvapaikanhakijalapsille ovat aiemmin nostaneet esiin muun muassa Lastensuojelun Keskusliitto (https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Lastensuojelun_Keskusliiton_kannanotto_yksintulleiden_turvapaikanhakijalasten_edustajajarjestelmasta.pdf), Lapsiasiavaltuutettu (<http://lapsiasia.fi/tata-mielta/tiedotteet/tiedotteet-2010/lastensuojeluasiatuntemusta-vahvistettava-turvapaikanhakijalasten-asioissa/>) ja Eduskunnan apulaisoikeusasiamies (<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htx?id=806>).

Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen turvapaikanhakijalasten tuki ja hoito järjestetään käytännössä aina vastaanottojärjestelmän puitteissa. Joissain alaikäisyksiköissä on hyvät mahdollisuudet tarjota terapiapalveluita traumatisoituneille nuorille. Ei ole kuitenkaan olemassa valtakunnallista järjestelmää seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneille.

Jotkut hyväksikäytetyistä lapsista ohjataan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin. Jos viranomaisille herää epäily ihmiskaupasta, voivat he ohjata uhrin auttamisjärjestelmän piiriin. Tämä ei tarkoita muuttoa alaikäisyksiköstä, vaan yksikkö saa tukea auttamisjärjestelmän asiantuntijoilta. Lapsille annettava tuki suunnitellaan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Alkuvuodesta 2016 auttamisjärjestelmän piiriin tuli 7 lasta (1.1.-30.6.2016 http://www.migri.fi/download/69258_Tilannekatsaus_1.7.2016.pdf?bef55d5df3cbd388). Näistä auttamisjärjestelmän arvion mukaan noin puolet on kokenut seksuaalista hyväksikäyttöä. Oletettavaa on, että selkeästi suurin osa seksuaalisesti hyväksikäytetyistä lapsista ei ole ohjautunut ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin.

Euroopan Neuvoston ihmiskaupan vastaisen sopimuksen asiantuntijaryhmä GRETA (Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings) arvioi Suomen tilannetta 2015. Suosituksissaan GRETA kiinnittää huomiota ongelmiin ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa ja siihen, ettei Suomessa ole vielä kansallista ohjausjärjestelmää uhrien tunnistamiseen. Se kehottaa luomaan ohjausjärjestelmän, joka huomioi lasten erityiset olosuhteet ja tarpeet, jossa on mukana lapsiin liittyvää erityisasiantuntemusta, jossa varmistetaan lapsen edun toteutuminen ja löydetään mahdolliset uhrin entistä tehokkaammin ilman huoltajaansa kulkevien lasten joukosta (https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/greta_report_on_finland.pdf).

On hyvä, että vastaanottojärjestelmän piiristä on tarjolla tukea ja hoitoa seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksista toipumiseen. Kuitenkin riittävän erikoisosaamisen ja lasten tasavertaisuuden kannalta olisi tärkeää, että päävastuu hoidosta ja tuesta olisi lastensuojelulla ja erikoissairaanhoidolla. Näin taataan myös se, että traumatisoituneille turvapaikanhakija ja maahanmuuttajalapsille turvataan hoitopolut myös yksiköstä poismuuttamisen jälkeen. Tällä hetkellä tilanne on käytännössä päinvastainen ja nämä lapset hoidetaan ensin vastaanottojärjestelmän piirissä, jonka jälkeen heidät turvapaikkapäätöksen jälkeen siirretään yleisten palveluiden piiriin. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten tukeminen ja hoito vaativat onnistunutta moniammatillista yhteistyötä ja erityisosaamista vaativissa tapauksissa sosiaali- ja terveyspalveluille pitää olla tarjolla asiantuntijatukea esimerkiksi ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kautta.

Turvapaikkajärjestelmän sisällä tarvitaan kansallisia toimintamalleja ja vahvempaa valtakunnallista ministeriöt ja hallinnonalat ylittävää ohjausta seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten tunnistamiseen. Yksiköiden henkilöstölle tulee taata säännöllisesti koulutusta aihealuista sekä riittävää työnohjauksellista tukea traumatisoituneiden lasten kohtaamiseen.